

פרשת בראשית

גדולת האדם

איך חוזרים אחרי נפילה?

ע"פ שיעורו של הרב

ישראל אברג'ל

להכיר בערך הנשמה • לקחת אחריות • לפתוח דרך של תיקון
חוברת תקציר השיעור

הסודות להצלחה שלך

www.yoursuccesstoolbox.com

תוכן העניינים

2	לפני הנפילה: להכיר את הגדולה
3	גוף ונשמה: לא לגור בבדוקה
3	מתנות שהן גם אחריות
4	מה השתנה בעקבות החטא?
5	קנאה, בחירה והעולם שבידינו
5	אם הקלקול גדול, גם התיקון גדול
6	תשובה שלמה: להפוך החלטה למעשה
7	מסגרת של קדושה לחיי היום-יום

מסלול השיעור

פרשת בראשית מחזירה אותנו למקור: לפני שנדבר על מה שקלקלנו, צריך לדעת מה הופקד בידינו. מתוך ההכרה בגדולת האדם מתבררים עומק האחריות, משמעות הנפילה וכוחה של התשובה. לא להישאר באשמה, אלא לשוב ולתת לטוב להנהיג את החיים.

לצפייה בשיעור המקורי

<https://youtu.be/G8nGbFFdNJc>

חוברת תקציר המביאה את מהלך השיעור, את משליו ואת מסקנותיו המעשיות.

מגדולה לתיקון

מכירים במתנה שהופקדה בידינו, מבינים מה השתנה בעקבות החטא, ולומדים איך לשוב ולתת לטוב להנהיג. האחריות נמצאת בהחלטות הקטנות: מה עושים עם הזמן, איך מדברים בבית, איך נוהגים בממוך, ואילו גבולות מכינים לפני הניסיון. הכוח לפעול טוב אינו נעלם כשנופלים; העבודה היא להוציא אותו שוב אל החיים.

לפני הנפילה: להכיר את הגדולה

פותרים מן המקור

אחרי רצף חגי תשרי אנחנו פותרים שבוע של בראשית ומתחילים מסלול חדש. רבי לוי יצחק מברדיצ'וב, סנגורם של ישראל, מלמד אותנו להביט על כל אדם מן המקום הטוב ולהפוך גם מציאות שלילית לפתח של אור. אין אדם בלי ניסיונות והתמודדויות; השאלה היא איך מביטים עליהם. לפני שנברר את הסכנה והשבר שבחטא ואת הדרך לשוב ולהאיר, צריך להכיר את גדולת האדם ואת מה שהופקד בידו.

אדם פוגש את עצמו אחרי שנים של הרגלים, עמל והתמודדויות. התורה מחזירה אותו אל מה שקדם לכל אלה. לפני שנבין את נפילת האדם, עלינו להבין מהי גדולתו ומה הופקד בידינו. בני האדם הם בניו של אדם הראשון, והעיסוק בו הוא גם בירור של הכוחות שהופקדו בידינו.

העולם הוכן, ואז נכנס האדם

תחילה נבראו אור וחושך, שמיים וארץ, ימים ויבשה, עצים ופירות ובעלי חיים. רק אחר כך נברא האדם. משל למלך שבונים עבורו בית, משלימים אותו ומכינים את הסעודה, ורק אז מכניסים אותו. האדם נכנס לעולם שכבר הוכן עבורו (סנהדרין לח ע"א).

לצד הכבוד עומדת תזכורת של ענווה: אם יתגאה, אומרים לו "יתוש קדמך במעשה בראשית" (סנהדרין לח ע"א). הגדולה אינה רשות להתנשא; היא הזמנה לקבל אחריות.

השליחות נמצאת בחיים שניתנו לנו

הימים שלך, הכוחות שלך והאנשים שסביבך הם כלי השליחות שלך. האישה, הבעל ובני הבית אינם הפרעה בדרך אל העבודה הרוחנית; היחס אליהם הוא חלק ממנה. לכל אדם יש זמנים, כוחות ואנשים שנצרכים לו למילוי שליחותו. התורה שאתה יכול ללמוד והחסד שאתה יכול לעשות

הם מנגינת השליחות שלך. אין צורך לחכות לחיים אחרים כדי להתחיל; צריך להשתמש נכון בחיים שכבר ניתנו לנו.

לפני ששואלים מה חסר לי, מתבוננים במה שהופקד בידי. מה אני עושה היום בכוחות שקיבלתי? כמה טוב אפשר להוציא מהם? ההכרה במתנות אמורה להוביל למעשה, לא להסתפק בתחושה נעימה של חשיבות.

גוף ונשמה: לא לגור בבודקה

וַיֵּצֵר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נֶשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה (בראשית ב, ז).

האדם קשור לאדמה ובתוכו נשמה עליונה. הגוף מבקש מזון, מנוחה, בריאות ופרנסה; הנשמה מבקשת את מקורה, קרבת השם, תורה ומצוות. צריך לדאוג לגוף, למשפחה ולעבודה, אך לא לשכוח את החלק היקר ביותר שבאדם.

החצי השני מחכה בבית

משל לאדם נשוי שיש לו אישה טובה ובנים. הוא קם בבוקר, אומר מילים טובות, יוצא לתפילה ולעבודה ומתאמץ לפרנס בכבוד. במשך היום אשתו אינה רוצה להפריע לו, אבל בערב היא מחכה שיחזור הביתה. אם סיים את מלאכתו והלך לבלות עם חברים והשאיר אותה לבדה, המשכורת אינה מתקנת את מה שהחסיר בקשר. יש לך חצי שני שמחכה לך. כך גם ביחס לגוף ולנשמה: דאגת לגוף, לאוכל, לפרנסה ולבית, אבל איפה החצי השני? האם אתה יודע מה יש בנשמה שלך ומה היא צריכה? אפשר לדעת מה חסר בעסק ומי כיבד אותנו, ובכל זאת לא לתת לנשמה מקום להתגלות בחיים.

הארמון והבודקה

אדם מקבל ארמון עצום, מלא פאר, מרחבים ושפע. כל תענוג שיכול להיות נמצא בו, וכל מה שנצרך לו מוכן. במקום להיכנס לארמון וליהנות מן המרחבים, הוא מחליט לגור בבודקה של השומר בכניסה. שלושים שנה הוא מתמודד שם עם צפיפות ומתווכח על כל מילימטר. אומרים לו: תראה איזה ארמון עומד לרשותך! לפחות תסתובב ותראה מה יש לך. כך נראה אדם שקיבל נשמה עליונה עם כוחות נפלאים, אבל חי רק בתוך המרוץ אחר החומר. לא אומרים לו להזניח את הגוף, את הבריאות, את המשפחה או את הפרנסה. אומרים לו: אל תיתן לחלק הזה לנהל אותך ולהשכיח את העיקר.

כשהייתי בחור צעיר נסעתי בטרמפ ברכב יפה וגדול. דבר מה נפל לרצפה, והתכופפתי להרים אותו. בעל הרכב אמר לי: מה אתה מרים? זה פחים וברגים. אמרתי שזו דרך ארץ, אבל אהבתי את ההגדרה שלו. עברו שנים רבות והביטוי נשאר איתי. גם רכב מפואר הוא בסוף פחים וברגים; הנשמה היא המתנה היקרה. אפשר להגיע לאחרית החיים עם גוף שטיפלו בו שנים, ובלי מזון מספיק לדרך הארוכה של הנשמה. לכן דואגים לצורכי החיים, אבל לא נותנים להם לתפוס את כל החיים.

נותנים לנשמה את המילה הראשונה

הפתיחה של היום מגלה מי מנהיג אותנו. לפני שהעסק והשיחות תופסים את כל המחשבה, מכינים את הגוף לתפילה, נוטלים ידיים ופותחים בברכות השחר מתוך הסידור. אחר כך יש מקום גם לקפה ולעבודה. כשאומרים "נשמה שנתת בי טהורה", עוצרים ומכירים במתנה. רבי משה בן מכיר, בעל הספר סדר היום, חיבר את נוסח "מודה אני" שהתקבל בציבור רחב. גם אדם הרחוק מחיי תורה יכול לפתוח בהודאה הזאת. אבל אין די בהרגל של אמירת מילים; צריך לתת לנשמה את המילה הראשונה ולהקדיש לה זמן של תפילה ולימוד.

מתנות שהן גם אחריות

אדם שמחובר ומשפיע

האדם הוא נברא שקשור לעולמות רבים ומשפיע עליהם. בשפה של הקבלה, הנשמה מחברת אותו למדרגות שהן מעבר למה שהעין רואה. כשאדם מתפלל, לומד או עושה חסד שאיש אינו יודע עליו, המעשה אינו הולך לאיבוד. הוא מוסיף טוב וקדושה. משל לאדם שהקים עסק או

המציא דבר שמפרנס אנשים רבים: ההשפעה מתרחבת מעבר לפעולה הראשונה, וגם מי שהתחיל אותה שותף בפירותיה. כך צריך להסתכל על מעשה טוב, ולא למדוד אותו רק במה שנראה מיד. זו גם הסיבה שיש משקל לחטא ולתיקון שלו (נפש החיים, שער א, פרק ו).

המדרשים מתארים את אדם הראשון במעלה גדולה כל כך, עד שמלאכי השרת והבריות טעו בו וביקשו להשתחוות לפניו. הוא לא קיבל את הטעות ולא ייחס לעצמו את כוחו: גם אני נברא, ויש בורא שברא את כולנו. הוא הזמין אותם לעבוד יחד את מי שעשה את כולם. הגדולה אינה סותרת ענווה; דווקא מי שמכיר את מעלתו צריך לדעת למי היא שייכת. גם כשניתנה לו הדעת לקרוא שמות לבעלי החיים, הוא הכיר את הבריא, את עצמו שנברא מן האדמה ואת בוראו. דעת ישרה אינה נותנת לכישרון ולכבוד להשכיח את השליחות.

הצלחה אינה משכיחה את נותן המתנה

מי שקיבל דעת, ממון או השפעה נדרש לשאול מה הוא עושה בהם. דעת נועדה גם ללימוד התורה; ממון מאפשר צדקה וחסד; כישרון והשפעה יכולים לחזק אחרים. הכרת הגדולה והענווה הולכות יחד: מכירים במתנה, ומכירים במי שנתן אותה.

פעם שאלו אותי הבנים בשולחן שבת: איך נדע במה להשקיע? אמרתי להם לחשוב על שיקול אחד: מה יישאר איתכם אחרי מאה ועשרים? במה שיישאר, שימו את עיקר ההשקעה. מה שנצרך לחיים, צריך לעשות, אבל לא נולדנו רק כדי להתפרנס, כמו שלא נולדנו רק כדי לאכול. קיבלת דעת, תשקיע גם בתורה. קיבלת ממון, תעשה בו צדקה וחסד. קיבלת השפעה, תחזק אנשים. המעלה שקיבלת היא גם האחריות שקיבלת.

רבי מאיר חילק את הכנסתו לשישה חלקים: שניים למזון הבית, שניים ללבוש אשתו וילדיו ושניים לצדקה. שאלו אותו: מה יהיה מחר, ומה ישאיר לילדים? תשובתו ביטאה ביטחון בהשם ודאגה לחיים של עבודת השם. המסר אינו להפוך את הדאגה למחר למרכז החיים, אלא להשתמש בממון לטוב. זיכרון נוסף מלווה אותי מילדותי: סבתא הייתה קוראת לסבא "אדוני". שאלתי אותה למה, והיא השיבה בפשטות: הוא לא אדון שלי? הייתה בכך הבעת כבוד והכנעה מיוחדת של דור קודם. הכישרון וההצלחה אינם צריכים להוביל להתנשאות, אלא להודאה ולכבוד.

קדושה שמקבלת ביטוי בהרגלים

ההכנה לשבת נותנת לקדושה מקום בתוך מעשים והרגלים. לא די לדעת שהנשמה גבוהה; צריך גם להתכוון. מחליפים בגדי חול בבגדי שבת, מקפידים על ניקיון וגזיזת ציפורניים, ויש גם עניין של טבילה לכבוד שבת. במוצאי שבת מתבוננים בציפורניים לאור נר ההבדלה. הדברים האלה נקשרים בשיעור לתיאור המעלה והאור של אדם הראשון לפני החטא. הם מזמינים לא לעבור אל השבת כלאחר יד, אלא להכין לה את הגוף ואת סדר החיים.

מה השתנה בעקבות החטא?

מהרע שבחוץ אל התערובת שבפנים

קודם החטא היה אדם הראשון בעל בחירה, אך כוחות הרע לא היו מעורבים בתוכו כפי שהם מעורבים לאחר החטא. הוא היה ישר, וכוחות הרע עמדו מחוץ לו. בעקבות החטא נוצרה תערובת של טוב ורע בתוך האדם (נפש החיים, שער א, פרק ו, בהגהה).

המשל הוא סיר אורז שהתערבב בחול. עתה אין די לבחור בין שני דברים העומדים בנפרד; צריך לברר ולהפריד. כך גם בנפש: אדם רוצה ללמוד אך דוחה, רוצה לדבר בנחת אך מתפרץ, רוצה לשמוח בהצלחת חברו אך מתעוררת בו קנאה. הרצון הטוב אמיתי, ובכל זאת הוא נדרש להנהגה ולעבודה.

לא להתרגל לחולשה

החטא מיעט את קומתו של אדם הראשון. תיאור המיעוט מחזיר אותנו לשאלה מה נעשה עם הכוחות שעדיין בידינו. כמה תורה יכולנו ללמוד? כמה חסד יכולנו לעשות? כמה סבלנות יכולנו לתת, וכמה מריבות יכולנו למנוע? ההרגל לומר "כך אני" אינו פוטר מן האחריות לגדול. העבודה היא בירור: לזהות את המשיכה שאינה טובה, לפרוש ממנה ולתת לטוב להנהיג. עשרת הפרקים של "מסע אל תוך הנפש" שנלמדו בחול המועד נוגעים בכוחות הפנימיים האלה. כאן

אנחנו חוזרים אל המקור בבראשית, ומבינים שהמאבק אינו רק דבר חיצוני; הוא נמצא גם בתערובת שבתוכנו.

מכירים בכוח, ולא מתייאשים מן המאבק

אדם יכול לשאת בתוכו שאיפה גבוהה וליפול בהרגל מוכר. הסתירה הזאת אינה הוכחה שכל רצונו הטוב היה שקר; היא מלמדת שיש תערובת שצריך לברר. הידיעה על מקור המאבק מעוררת עבודה מדויקת, ואינה מכשירה את המעשה הרע. במקום להישאר רק בשאלה "איך שוב נכשלתי?", עוברים גם לשאלה "מה אעשה כדי שבפעם הבאה הטוב ינהיג אותי?". כך הכרת החולשה הופכת לנקודת פתיחה של שינוי, במקום לזהות קבועה של כישלון.

קנאה, בחירה והעולם שבידינו

הקנאה מאבדת גם את מה שכבר יש

הנחש ראה את כבודו של אדם הראשון ונתקנא בו. חז"ל מתארים את המעלה שאבדה: אילו לא נתקלל, היה יכול לשמש את האדם ולהביא לו אבנים טובות ומרגליות. בשיעור מצוירת המחשה: אדם מבקש זהב מלוטש, או אבן יקרה מסוימת, ועד שהוא חוזר הביתה מביאים לו את מבוקשו. במקום טרדת הפרנסה היה יכול להיות פנוי לתורה. אבל הקנאה בכבוד האחר הובילה את הנחש להחטיא, ולבסוף איבד גם את מעלתו שלו. זהו שיעור גם לנו: העיסוק במתנות של הזולת עלול לגזול מאיתנו את השימוש הנכון במתנות שלנו.

כשאדם עסוק במתנות של חברו, הוא עלול להזניח את המתנות שקיבל בעצמו. לכל אחד שליחות משלו. במקום צרות עין, מברכים את מי שהצליח מן הלב, כאילו ההצלחה היא שלנו או של ילדנו. השמחה בטובת האחר מחזירה אותנו לעבודתנו שלנו.

העולם אינו הפקר

"ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי" (קהלת רבה ז, יג).

הבריאה ניתנה באהבה, אך אינה רכוש שאפשר לעשות בו כל העולה על רוחנו. האדם שאנו עומדים לצער, הממון שאנו עומדים לקחת שלא כדין והדיבור שאנו מוציאים מן הפה נמצאים כולם בעולמו של הבורא. אפילו היכולת לומר מילה היא מתנה, ולא כוח מובן מאליה. האדם יכול להתקלקל ולקלקל את העולם עימו, או להתעלות והעולם מתעלה עימו (מסילת ישרים, פרק א). לכן האחריות אינה מסתיימת בכוונה ברגע אחד; היא כוללת גם את התוצאה של מה שאעשה.

מסתכלים כמה צעדים קדימה

מילה קשה יכולה להישאר בלב שנים; כעס משפיע על הבית; עוול בממון פוגע בזולת; דוגמה רעה יכולה להילמד. גם הטוב עובר הלאה: יושר מלמד יושר, סבלנות מלמדת סבלנות ותורה מדליקה רצון לתורה. הרגלים של דור אחד יכולים להכביד על הדור הבא, ולכן תיקון אישי הוא גם מתנה לבני הבית ולמי שיבואו אחריו.

אם הקלקול גדול, גם התיקון גדול

ממעשה אחד להשלכות רבות

חטא אדם הראשון הוא דוגמה למעשה שתוצאותיו נמשכות לאורך הדורות: עמל, דאגה, צער ומיתה. אין כאן רשות להסביר כל סבל פרטי שאנחנו רואים, אבל יש כאן גילוי על האחריות של האדם ועל ההשלכות הרחבות של מעשיו. לפעמים אדם אומר "זה עניין שלי", והמעשה שלו נוגע גם באחרים. לכן לפני מעשה מסתכלים כמה צעדים קדימה: מה יצמח ממנו?

אם טעות אחת פעלה שינוי עמוק כל כך, מה יכולה לפעול תשובה שלמה? ההכרה בכוח הקלקול צריכה לפתוח גם הכרה בכוח התיקון. אין להעמיד את הרע ככוח עצום ואת הטוב כמעשה שולי שאין לו משקל.

המבט של רבי עקיבא

החכמים ראו את שלוות רומי בשעה שבית המקדש חרב ובכו. רבי עקיבא צחק. כששאלו אותו לפרש הצחוק, הוא לימד להביט קדימה: אם לעוברי רצונו ניתן כך, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה. גם כשראו שועל יוצא ממקום הקודש, הוא ראה בתוך החורבן את האפשרות של קיום הנחמה. זה המבט שאנחנו צריכים לקחת לעבודתנו: אם אנחנו נרעדים מכוחו של הקלקול, עלינו להכיר גם בכוחו של התיקון. מעשה טוב אינו קטן רק מפני שאין מי שמוחא לו כפיים.

מעשים טובים שאיש לא רואה

אדם יכול לעמוד מול רוח שלא כדין ולבחור ביושר; להיות בשעת מריבה ולבלום את פיו; להיות עייף אחרי יום קשה ולחזור ללימוד. המעשים האלה אינם נמדדים רק במחיאיות כפיים או בתוצאה שנראית מיד. למחשבה טובה, לדיבור טוב ולמעשה טוב יש ערך גם כשהם נעשים בצנעה. השליטה בפה בשעת כעס אינה חולשה. היא הנהגה של כוח. גם הוויתור על קומבינה משתלמת אינו הפסד של הזהות, אלא שמירה עליה. מי שיודע שהבורא רואה, יכול לבחור בטוב בלי להזדקק לצופה אנושי.

שחרור העבר אינו מחיקת האחריות

התשובה פותחת פרק חדש. אין צורך להישאר שנים בזהות של מי שתקוע בחטאו. השחרור אינו התעלמות מפגיעה: אם פגעת, עליי לתקן ככל שביכולתי. נטלים אחריות למעשה שהיה, וגם לטוב שאפשר לעשות היום.

תשובה שלמה: להפוך החלטה למעשה

ארבעה חלקים של עבודה אחת

הרמב"ם מגדיר את התשובה כעזיבת החטא, הסרתו מן המחשבה, החלטה שלא לשוב אליו, חרטה על העבר ווידוי בפה על מה שנגמר בלב (הלכות תשובה ב, ב). עזיבת החטא: להפסיק את המעשה האסור בפועל. חרטה: להכיר שהמעשה היה רע ולהצטער על ההתרחקות מרצון השם ועל הפגיעה שנגרמה. קבלה לעתיד: להחליט שלא לעשות זאת שוב, ולתת להחלטה דרך ממשית בחיים. וידוי: לומר לפני השם בפשטות את מה שהיה ואת ההחלטה שבלב. הדיבור מבטא את השינוי, ואינו מחליף אותו.

לא לטבול כשמחזיקים בשרץ

אדם הטובל וממשיך להחזיק בשרץ אינו נטהר. כך גם וידוי שאינו מלווה בעזיבת החטא (הלכות תשובה ב, ג). מי שמתוודה על כעס צריך להתחיל לענות אחרת; מי שפגע בממון אינו יכול להסתפק בנוסח הוידוי בלי להתמודד עם העוול. ראיתי אנשים שבאו בוכים אחרי שאיבדו את חסכוניהם. הציגו להם השקעות וגרפים, הבטיחו שהכסף יוכפל, והם מסרו סכום שחסכו במשך שנים. אחרים שילמו על דירה ונשאר עם המשכנתה בלי לקבל את הבית. אי אפשר להתייחס לפגיעה הזאת כאילו היא רק מספר בחשבון. מי שעשה עוול בממון צריך להתמודד עם המעשה ועם הפגיעה, ולא להסתפק במילות וידוי. התיקון צריך לפגוש את החיים של מי שנפגע.

אותו ניסיון, בחירה חדשה

תשובה גמורה נבחנת כאשר חוזרת אפשרות של העבירה והאדם פורש ממנה מחמת תשובתו, ולא מפני שאין לו יכולת לעשותה (הלכות תשובה ב, א). אפשר לדבר בכעס והוא בוחר לשמור על הלשון; אפשר לקחת ממון שלא כדין והוא בוחר ביושר. אין לחפש ניסיונות, אך אם באו, אפשר לפגוש אותם אחרת. מסופר על צדיק שחוקר הצמיד אקדח לרקתו, והוא נשאר איתן באמונתו. כשנשאל מדוע אינו מפחד, הסביר את ההבדל: לחוקר יש עולם אחד והרבה אלוהות, כמו כסף, משרה ודרגה; לו יש אלוך אחד ועולמות רבים. העולם הזה והעולם הבא הם עבורו מעבר מחדר לחדר. הסיפור מדגיש נאמנות להשם שאינה נכנעת ללחץ. יחד עם זה, צריך לשמור על זמן החיים כאן; הוא יקר, ויש בו עבודה לעשות. אין לחפש ניסיונות. אם הניסיון מגיע, ניגשים אליו מתוך החלטה פנימית ברורה.

מסגרת של קדושה לחיי היום-יום

לא לחכות לרגע שבו הכוס נשפכת

אם שיחה מסוימת מובילה ללשון הרע, עוצרים לפני שנכנסים אליה. כמו במזיגת כוס: מי שרוצה שלא תישפך אינו מחכה עד מעבר לשפה. הוא מכיר את הגבול ועוצר קודם. החלטה פנימית נשמרת באמצעות הרגלים, גבולות ותכנון.

בונים התחלה וסיום של קדושה

לאחר החגים מגיע זמן העבודה הקבועה. פותחים את הבוקר בברכות ובתפילה, קובעים זמן ללימוד, ושומרים גם על מנחה וערבית ועל לימוד במהלך היום. בתוך המסגרת יש מקום לפרנסה, לאישה, לילדים ולצורכי החיים. אין כאן קריאה לכולם לעזוב עבודה, אלא להפסיק לתת לעבודה למחוק את כל שאר החיים.

בית מדרש ומסלול קבוע של תפילה ולימוד נותנים לעבודה הזאת צורה ממשית. בחתימת השיעור הוצעה מסגרת כזאת בקריית מלאכי: לימוד לפני תפילת הנץ, ואחריו יציאה לעבודה. פרטי התוכנית המקומית שייכים למועד השיעור; העיקר שאפשר לקחת לכל מקום הוא עקביות. לא רק להגיע כשיש התעוררות, אלא לבנות זמן קבוע שמחזיק את היום ואת השנה.

להשתדל, בלי להיות עבד לדאגה

אפשר לומר בפשטות: "ריבוננו של עולם, אני שלך. אני מקבל עליי תשובה ולעסוק בשלך; אתה יודע מה אני צריך, מה אשתי צריכה ומה הילדים צריכים". אין זו קריאה לעזוב את העבודה. הולכים לעבודה, אבל קובעים זמן של קודש ולא נותנים לדאגה למלוך על החיים. בתוך המסגרת של תפילה ולימוד יש מקום לפרנסה, לאישה ולילדים. עושים השתדלות, ובו בזמן זוכרים שלא מוטל עלינו לנהל לבד את כל העולם.

פעם שאלתי את אבא על הקללה "בזעת אפריך תאכל לחם": איך הוא מקיים אותה? הוא השיב בדרך מחויכת שהוא מבקש תה עם שיבה; חושבים שהוא אוהב אותה ושמים הרבה, אף שאינו אוהב אותה, והוא מכוון על הצער הזה. החיוך מלמד שלא צריך להפוך את החיים למרדף אחר עמל וצער. השאלה אינה רק כמה שעות עובדים, אלא מה עושים עם הזמן שמתפנה. לא כל אדם נועד להיות אברך, אבל כל אדם יכול להכניס קביעות של קדושה לחייו. בעל עסק בא אליו אחרי קושי גדול. קודם היו לו לקוחות רבים, ועכשיו נשארו מעט. אמרתי לו: אבל בינינו, אתה יודע שהלקוחות שנותרו משמעותיים וחזקים יותר מרבים מאלה שהיו קודם. הוא הודה שזה נכון. לפעמים מה שנראה כהתרסקות מבחינת המספר יכול לפתוח אפשרות טובה יותר. צריך לשנות את זווית המבט, ולא למדוד את הברכה רק בכמות הלקוחות או בשעות העבודה.

הצעד הבא

התחלה של קדושה בבוקר, מנחה וערבית וזמן של לימוד בתוך היום בונים מסגרת. בתוך המסגרת הזאת יש עבודה, משפחה וכל צורכי החיים. בוחרים זמן שאפשר לעמוד בו, מזהים הרגל אחד שמרחיק מן הטוב, מכינים גבול לפני הניסיון ועושים היום מעשה של תיקון. הכרת גדולת האדם אינה מסתיימת ברעיון יפה; היא מזמינה אותנו לחיות אחרת. נסיים במבט הטוב שבו פתחנו: לראות טוב בכל אדם, ולעשות כל מעשה טוב וכל צדקה שאפשר. מבוסס על תמלול השיעור